

Kalafat
Mehmed
Paşa'nın
Gelibolu'daki
Namazgâh
civarında
bulunan
mezar taşı

sızın Bozcaada'ya gönderildi (BA, MD, nr. 176, s. 73/hk. 3).

İlk sürgün yerinden sonra mecburi ika-
metle Gelibolu'ya yerleşen Mehmed Paşa,
bir resmi belgeye sâbık Hanya muhafızı
olarak anılmaktaysa da Hanya muhafız-
ları listelerinde adı geçmez (BA, Dîvân-ı
Hümâyûn, *Tahvil Defterleri*, nr. 16, s. 48).
Gelibolu'da iken emeklilik başvurusunda
bulunan, bu isteği Zilkade 1193'te (Kasım
1779) kabul edilen (BA, MD, nr. 176, s. 206/
hk. 3) ve hayatının son yıllarında gözleri
görmez olan Kalafat Mehmed Paşa, Ge-
libolu'daki Namazgâh civarında bulunan
mezarının kitâbesine göre 1207 Ramaza-
nı Kadir gecesinde vefat etmiştir (8 May-
ıs 1793). İki oğlundan biri olan Ahmed
Efendi'nin Kudüs kadılığına kadar yük-
seldiği bilinmektedir. Çağdaşı tarihçiler
Mehmed Paşa'yı kin ve hileden uzak, uy-
sal ve "sâdedil" olarak tanıtır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E. 819, 5427, 6699; BA, MD, nr.
175, s. 235/hk. 2; nr. 176, s. 73/hk. 3, 206/hk.
3; BA, A.RSK, nr. 1601, s. 13; BA, Dîvân-ı Hü-
mâyûn, *Tahvil Defterleri*, nr. 16, s. 48, 264; BA,
Ali Emîri - I. Abdülhamid, nr. 77; BA, HH, nr.
1271, 1285, 1291, 1309-1315, 1345, 1365,
1386, 1387; BA, D.BŞM, nr. 4482, s. 1; Sirkâ-
tîbleri İsmail Zihni, Ebûbekir Sıdkî, Bolevi İbrâ-
him, Rûznâme-i Sultân Abdülhamid Han, TSMA,
nr. E. 12360/2^a, 5^a, 6^a, 7^{a-b}, 8^{a-b}, 10^a, 12^b, 13^a,
15^b; *Rûzmerre*, TTK Ktp., Yazma, nr. 1001, s. 7-
9, 58; Şem'dânîzâde, *Mûri't-tevârih* (Aktepe), II/
B, s. 49, 55, 57-58; III, 79-80; Mehmed Hasib,
Rûzmerre, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ata-
türk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 578, vr.
25^b, 30^{a-b}; Hüseyin Râmîz, *Zübdetü'l-vâkıât*, İÜ
Ktp., TY, nr. 2395, vr. 23^{a-b}, 24^b; J. Moreno, *Vi-
age à Constantinople en el año de 1784, escri-
to de orden superior*, Madrid 1790, s. 167; Sâ-
dullah Enverî, *Târih I* (haz. M. Saffet Çalışkan,
doktora tezi, 2000), MÜ Sosyal Bilimler Enstitü-
sü, vr. 129^b, 146^a, 182^b-183^b, 187^b-188^a; a.e.
II, Millet Ktp., Ali Emîri, Tarih, nr. 67, vr. 77^b,
105^b, 106^a, 107^b, 110^a, 111^{a-b}, 112^b, 114^b, 115^a,
116^b, 119^b; Ahmed Câvid, *Verd-i Mutarrâ: Hadî-*

katû'l-vüzerâ Zeyli, İstanbul 1271, s. 30; a.mlf.,
Müntehabât (haz. Adnan Baycar, doktora tezi,
1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 158^a,
164^a, 260^b-262^b, 265^a; Vâsîf, *Târih*, II, 100, 129;
a.e., TSMK, Hazine, nr. 1406, vr. 58^a, 90^b-100^b;
Ferâizîzâde Mehmed Said, *Târih-i Gülşen-i Ma-
ârif*, İstanbul 1252, II, 1597, 1608; Zâimzâde
Mehmed Sâdık, *Târihçe*, İÜ Ktp., TY, nr. 2532,
vr. 11^b; Kethüdâzâde Said, *Târih-i Sefer-i Rus-
ya*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2143, vr.
15^{a-b}; Cevdet, *Târih*, II, 103-128, 328-336; IV,
246; *Sicill-i Osmânî*, IV, 268, 757; Uzunçarşılı,
Osmanlı Tarihi, IV/1, s. 434-435, 448-451,
462-463; IV/2, s. 425-427; Semavi Eyice, "Me-
zarlıklar ve Hazineleler", *Cimetières et traditions
funéraires dans le monde islamique: İslâm
Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*
(ed. J. L. Bacqué-Grammont - Aksel Tibet), Anka-
ra 1996, I, 124-125.

FİKRET SARİCAOĞLU

KALAN CAMİİ

Buhara'da
XII. yüzyıl başına tarihlenen
Karahanlı minaresi yanında
XVI. yüzyıl başında
yeniden inşa edilen cami.

Kalyan Camii olarak da anılan yapı, Öz-
bekistan'ın Buhara şehrinde eski Şehris-
tan'da Poi Kalyan meydanındadır. Cuma
Camii de denilen ilk cami Batı Karahanlı
Hükümdarı Arslan Han tarafından 1121
yılında yaptırılmıştır. Moğol istilâsı sıra-
sında Cengiz Han şehri ve hisarı görmek
üzere içeri girdiğinde caminin sultanın
sarayı olup olmadığını sorması binanın
görmekini anlatması bakımından dikkat
çeker. Ancak Cengiz Han iç kaleyi savu-
nanlara sinirlenip bütün şehri ateşe ver-
miş, birkaç gün içinde şehrin büyük kıs-
mı yanmıştı. Tuğladan yapılan caminin
yanmaktan kurtulduğu kayıtlı ise de çok
ciddi hasar gördüğü kesindir.

XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın baş-
larında aynı yerde yeni bir caminin yapıldığı
kazı çalışmalarıyla kanıtlanmıştır. Fak-
kat bu bina çabuk harap olmuş, XVI. yü-
zyılın birinci çeyreğinde bugünkü biçimiyle
ve ilk binanın temel izleri üzerinde yeni-
den inşa edilmiştir. Şeybânîler'den Ubey-
dullah Han, Gucdüvân seferinden elde et-
tiği ganimetle yapının içinin ve ön cephe-
sinin süslemelerini yeniden yaptırmış-
tır. Taçkapının kemerinde 920 (1514-15)
olarak kayıtlı olan tarih bu düzenlemeyi
gösterir.

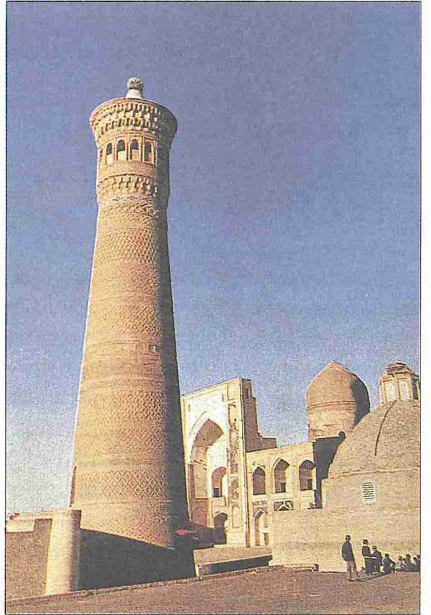
Kalan Camii'nin minaresi, bütün Orta
Asya'da Moğol istilâsı öncesinden kalabi-
len birkaç yapıdan biri olması dolayısıyla
da önemlidir. Minare, bu ilk camiden gü-
nümüze kadar gelen orijinal Karahanlı
minaresi olup Arslan Han'ın adıyla 521

(1127) tarihini veren kitâbeye sahiptir.
Tamamlandıktan kısa bir süre sonra üst
kısmı kendiliğinden yıkılmış ve yine Arslan
Han tarafından yaptırılmıştır.

Tuğladan 45,6 m. yükseklikte, yukarı-
ya doğru daralan silindirik gövdeli muaz-
zam bir kule görünümündeki minarenin
taban çapı 9 m. kadardır. Yukarıya doğru
hafifçe daralan minare gövdesi on üç ku-
şak halinde kabartmalarla süslüdür. Tuğ-
la örgüsünün güzel örnekleriyle süslü ku-
şaklar silmelerle birbirinden ayrılır. İnci
sıraları, sepet örgüleri, geometrik hatlar,
baklavalı, yıldızlarla bezenmiş olan mi-
narede şerefenin altındaki sırlı tuğla ile
meydana gelen süsleme bilinen en erken
örneklerdendir. Büyük bir kemerle bu-
günkü camiye bağlanan minarenin üst
kısmında mukarnaslı bir şerefe vardır.
Sivri kemerli on altı açıklığa sahip şerefe
üstte dış taşkın mukarnas bezeme ile
taçlandırılmıştır. En tepede külâh ben-
zeri konik bir tepelik bulunur.

Kalan Camii yaklaşık 127 × 78 m. ölçü-
sünde, mihrap önü kubbeli ve dört ey-
vanlı revaklı avlulu bir plana sahiptir. Av-
lunun etrafını kuşatan, üzerinde dört sı-
ralı kubbeli birimler toplam 208 pâyeye
oturmaktadır. Tuğladan yapılan bina dı-
şarıdan penceresiz yüksek duvarlarıyla
muhkem bir görüntü sergiler. Ön cephe-
deki gösterişli taçkapı dış taşkın ve yük-

Kalan Camii - Buhara

sek bir eyvan şeklinde olup iki yandaki zarif nişlerle beden duvarına bağlanmaktadır. Cephede iki köşede şerefeleri yıkılmış birer minare vardır. Taçkapı beden duvarlarının üç katı kadar daha yüksektir. Sırlı tuğla ve çinilerle süslenmiş olan taçkapıda yer alan yazılar ve geometrik kompozisyonlu süslemeler dikkat çekicidir. Ayrıca yapının yan cephelerinde de ikişer kapı vardır. Bunlar da dışa taşkın ve yüksek tutulmuş olup bina kütesini hareketlendirmiştir. Avluyu kuşatan revak kemerleri ve eyvanların içleriyle avluya bakan cepheleri çini ve renkli sırlı tuğlalarla bezenmiştir. Süslemesiz olan kubbeli birimler ise sıvalıdır.

Girişin tam karşısında binadan üç misli daha yüksek ana eyvan yer alır. Sırlı tuğla ve çini ile süslü eyvanda yazı, bitkisel ve geometrik süslemeler görülmektedir. Eyvanın arkasında yükselen firuze çinilerle kaplı sivri kubbe mihrap yönünü vurgular. Kubbenin yüksek kasnağı iri küfi hatlı bir yazıyla kuşatılmıştır. Kubbe eteği, iri mukarnas dolguları ve çini üzerine iki sıralı yazı bordürü ile bezenmiştir. Bu yüksek kubbe dışındaki diğer kubbeler binanın dışından algılanmaz.

Mihrap önü kubbeli mekânı üç yana geniş sivri kemerlerle genişletilmiştir. Kubbe dış etkiyi arttırmak için çift cidarlı yapılmıştır. Duvarların 1,20 m. yükseklikteki kısmı çinilerle kaplanmıştır. Tamamen çini ile kaplanmış olan mihrap ca-

Kalan
Camiî'nin
taçkapısındaki
sütunceden
bir çini detayı

miden kısa bir süre sonra 1541 yılında tamamlanmıştır. Mihrap nişi iki kademeli olup altta yarım kubbe ile, üstte mukarnas yaşamakla örtülmüştür. Çini yüzeyi mukarnas dahil çiçekler, rûmîler, kıvrık dallı süslemelerle donatılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, I, 80, 82; Emel Esin, *Türkistan Seyahatnâmesi*, Ankara 1958, s. 48; a.mlf., "Türk Sanat Tarihinde Karahanlı Devrinin Mevkii", *TTK Bildiriler*, VI (1967), s. 100-130; A. Papadopoulos, *L'Islam et l'art musulman*, Paris 1976, s. 523-524; R. Magowan, *Fabled Cities of Central Asia*, London 1990, s. 99, 113; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, s. 21; a.mlf., *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996, s. 201-203, 208; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 115; T. L. Pulatov – Y. Mangovskaya, *Bukhara*, Taşkent 1991, s. 45, 76-77; Gözde Ramazanoğlu, *Orta Asya'da Türk Mimarisi*, Ankara 1998, s. 205-209; Mirza Bala, "Buhârâ", *İA*, II, 770; *Özbek Sovet Ensiklopediyası*, Taşkent 1971, VII, 250-254.

M. GÖZDE RAMAZANOĞLU

KALÂNİSÎ, Ebü'l-Abbas (أبو العباس القلانسی)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm
b. Abdillâh el-Kalânîsî
(ö. IV./X. yüzyıl başları [?])

Erken dönem Ehl-i sünnet kelâmcısı.

Bazı kaynaklarda (Nesefî, I, 146, 241) Râzî nisbesiyle anılmasına bakılarak Rey'de doğduğu tahmin edilmektedir. İlâhî sıfatları kabul eden Irak ekolüne dahil edilmesi de (İbn Teymiyye, I, 270) onun Bağdat ilim çevresinde yetiştiğini gösterir. Ayrıca İbn Küllâb ve Hâris el-Muhâsibî'nin takipçisi (İbn Fûrek, s. 330), Selef,

ehl-i hadîs ve Sıfâtîyye kelâmının öncülerinden biri olduğuna dair bilgiler (Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Üşûlû'd-dîn*, s. 254; Nesefî, I, 333; Şehristânî, I, 32) göz önünde bulundurularak Kalânîsî'nin III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı, Eş'arî'nin *Mağâlât*'ında adı geçmediği için de ona çağdaş sayıldığı ve muhtemelen IV. (X.) yüzyıl başlarında vefat ettiği söylenebilir. Ancak İbn Asâkir'in, Eş'arî'nin çağdaşı olarak Ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdurrahman b. Hâlid el-Kalânîsî adını zikretmesi (*Tebyînü kezîbi'l-müfterî*, s. 398), Zebîdî'nin ise Ebü'l-Abbas'ın babası Ebü İshak İbrâhîm b. Abdullah'ı kaydetmesi (*İthâfû's-sâde*, II, 6), buna karşılık M. Zâhid Kevserî'nin (İbn Asâkir, s. 398) Kalânîsî ailesinden üç ayrı âlimin adını verip Ahmed b. İbrâhîm'i İbn Fûrek'in çağdaşı sıfatıyla sonuncu sıraya koyması isim karışıklığına yol açmıştır. Mâtürîdî âlimlerinden Pezdevî'nin zikrettiği Ebü Sehl el-Kalânîsî ve oğlu Ebü Saîd (*Üşûlû'd-dîn*, s. 116) meseleyi daha da karmaşık hale getirmiş görünse de Abdülkâhîr el-Bağdâdî ve Nesefî'nin, Sıfâtîyye kelâmcısı olarak sıkça nakiller yaptıkları Ebü'l-Abbas el-Kalânîsî'nin adını Ahmed b. İbrâhîm şeklinde vermeleri (*Tefsîru esmâ'illâhi'l-ğüs-nâ*, vr. 18^b; *Tebşîratü'l-edille*, I, 146, 241), yine Bağdâdî'nin hayattayken gördüğü âlimler arasında İbn Fûrek'i zikretmesine rağmen Kalânîsî'yi saymaması (*el-Fark*, s. 284) onun Eş'arî sonrası dönemde yaşamış olması ihtimalini zayıflatmaktadır.

Kelâmla ilgili olarak 150'nin üzerinde eser, özellikle Mu'tezile âlimi Nazzâm'a karşı kitap ve risâle türünde birçok reddiye yazdığı kaydedilen (Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Üşûlû'd-dîn*, s. 310; a.mlf., *el-Fark*, s. 94, 284) Kalânîsî'nin eserlerinden sadece *Kitâbü'l-Câmi'* (Nesefî, II, 781) ve *el-Mağâlât*'ın (Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-ğüs-nâ*, vr. 148^b) adı bilinmektedir.

Kalânîsî'nin çoğunlukla İbn Küllâb'a paralel bazı görüşlerine kaynaklarda yer veriliyorsa da bunlar onun kelâm düşüncesini ortaya koymayı sağlayacak bütünlükte değildir. Meselâ varlıkla ilgili görüşünü temellendirirken nesnelerin aldığı özellikleri üçlü bir tasnife tâbi tutması dikkat çekicidir. Buna göre nitelikli bir varlık (mevsûf) ya "mevcut", "şey" ve "zât" gibi bizzat nesnenin kendisine ait ve bütün varlıklar için geçerliliği bulunan ya da "müteharrik" ve "ma'bûd" gibi mev-sûfa kendisinin veya başkasının fiilinden dolayı nisbet edilen yahut da "muhdes"

Kalan Camii minaresinin şerefesi

